

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarida elektron mediata'lim jarayonidan foydalanish istiqbollari

Atxam Xatamovich Maxkambayev

Charos Baxtiyorovna Kamardinova

Shaxlo Baxtiyor qizi Kamardinova

kamardinovashaxlo@gmail.com

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

Annotatsiya: Axborot kommunikatsiya texnologiyalari talabalarning intellektual salohiyatini oshirish bilan bir qatorda, ulardan ta'lim sohasida qanchalik samarali foydalana olsak, mediata'lim shunchalik takomillashadi, albatta. Bu esa o'z o'rnida pedagogning kasbiy kompetentligini oshiradi.

Kalit so'zlar: multiplikatsiya, informatsion texnologiya, innovatsion, kommunikatsiya, axborot vositalari, adabiyotlar fondi, elektron kutubxona, multimedia, vosita.

Perspectives of application of electronic media education in information communication technology

Atxam Xatamovich Maxkambayev

Charos Bakhtiyorovna Kamardinova

Shakhlo Bakhtiyor qizi Kamardinova

kamardinovashaxlo@gmail.com

Uzbekistan State University of Physical Culture and Sports

Abstract: Effective use of ICT in educational process influences on students' intelligences development and enhancement of media education as well. This in turn raises the level of professional competence of teachers.

Keywords: animation, distance learning, information technology, innovation, communication, informative facilities, literary fund, electronic library, multimedia, facilities.

Axborot asrida fan-texnika taraqqiyoti naqadar yuksak bosqichga chiqdi. Shunga monand barcha sohalar jadal rivojlanmoqda. Bugun biror soha faoliyatini axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur etish qiyin. Jumladan, yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda ham u muhim omillardan biriga aylanmoqda. Elektron aloqa vositalari, internet, aynan ommaviy axborot vositalarining misli ko'rilmagan sur'atlar

bilan rivojlanishiga zamin yaratmoqda. Gazetalar, jurnallar, radio, televideniya, axborot agentliklari, internet son jihatdan beqiyos o'sdi, sifat jihatdan sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda. Kompyuter, faks, uyali telefon, parabolik antenna, elektron pochta kabi texnik mo'jizalar ommaviy axborot vositalari rivojiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Mamlakatimizda zamon talabiga mos yuksak intellektual salohiyatli, zamonaviy bilim va malakaga ega, ma'naviy imuniteti kuchli, yangicha dunyoqarash va mustaqil fikrli mutaxassislar tayyorlash uchun beqiyos imkoniyatlar yaratilmoqda.

Ta'lim jarayonida masofali, ya'ni internet, televideniya, radio, kino, video, telefon va boshqa aloqa vositalari o'z samarasini ko'rsatmoqda. Mutaxassislar fikricha, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari talabalarni diqqatini jamlashga, qiziqitirishga, mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini yanada rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga o'rgatadi. Ta'lim jarayonida elektron darsliklar qanchalik mukammal bo'lsa, u yosh avlodning dunyoqarashi, intellektual salohiyati shunchalik rivojlanishiga xizmat qiladi. Demak, bugun elektron multimedia sirlarini nazariy jihatdan puxta o'rganib, amaliyotda yetarli darajada qo'llash maqsadga muvofiqdir. Axborot kommunikatsiyaning globallashuvi sharoitida ta'lim jarayonida o'ziga xos talablar paydo bo'lmoqda. Bu talablar bevosita elektron ta'lim bilan chambarchas bog'liqdir.

Elektron ta'lim barcha ta'lim sohasini sifat jihatdan yanada yuqoriroq pag'ona ko'tarishga, axborot madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Ya'ni, o'quvchiga o'quv jarayonida nazariy bilim berish bilan materiallarni yuqori darajadagi zamonaviy texnika vositasida namoyish etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu yangilik va ta'bir joiz bo'lsa, ilg'or usul talabalarda qiziqish uyg'otadi. Ular dars jarayonida o'sha mavzularni puxta o'zlashtirishlariga xizmat qiladi.

Dars jarayonida ayon bo'lishicha, elektron ta'lim o'qitishning mazmuni, usullari va tashkiliy shakllarini sifat jihatdan o'zgartirmoqda. Bu talabalarning individual qobiliyatlarini, ularning shaxs xususiyatlarini rivojlantirishga, ilmiy dunyoqarashini va tafakkurini boyitishga, bilimlarini oshirishga yordam bermoqda.

Zamonaviy axborot texnologiyalari talabalarni qiziqitirishga, faolligini oshirish va hayratlantirishga imkoniyati cheksizdir. Ta'limning barcha bosqichlariga oid jumladan oliy ta'lim muassalarida talabalarni mustaqil ishlash samaradorligini takomillashtirish, fanga qiziqishini kuchaytirish, kasbiy bilimlarini chuqurlashtirish va faolligini oshirishdan iborat. elektron ta'lim resurslari yordamida ular u yoki bu materialni tezroq o'zlashtiradilar, o'quv jarayoniga faol ishtirokchilar sifatida jalb qilinadilar. Buning uchun talabalarga ta'lim-tarbiya berayotgan professor-o'qituvchilar uning asl mohiyatini teran anglab olishlari maqsadga muvofiqdir.

Bu borada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari hisoblanmish – elektron multimediali ta'lim jarayonida foydalanishning istiqbolli yo'nalishlaridan keng foydalanish yo'lga qo'yilmoqda:

Multimedia - (ko'p axborotli) elementlari, ya'ni ma'lumot ikki-uch o'lchamli grafik ko'rinishda, ovozli, video, animatsiya va qisman verbal (matn) shaklda ifodalangan darslik, (elektron darslikning III toifasi) hisoblanadi. Multimedia, animatsiya va videoroliklar, virtual laboratoriya ishlari va fizik jarayonlarni modellashtirish imkoniyati - elektron darsliklarning xarakterli xususiyatlaridan eng muhimlari bo'lib, ularda harakatning mavjudligidir. Harakat (animatsiya) esa multimedia, multiplikatsiya usullaridan foydalanib amalga oshiriladi. Ko'z bilan ko'rib bo'lmaydigan jarayonlarni, masalan, fizikadan ichki yonuv dvigateli tsilindridagi porshenning harakati, elektr sxemalarini yig'ish jarayoni, kimyoviy moddani boshqa moddalar bilan reaksiyaga kirishish jarayonida molekulalarning dinamikasini kuzatish, informatikada blok sxemalari yordamida yaratilayotgan dastur orqali har bir buyruqni animatsiya ko'rinishda tasvirlash imkoniyati, astronomiyadan kunning tunga aylanishi yoki chizmachilikdan proektsiyalash usullari, kesim va qirqimlar, tasvirlarni almashtirishga oid mavzularni ko'rish imkoniyatlari elektron darslikning kuchli pedagogik vositasi sifatida foydalanish imkoniyatini beradi.

Multiplikatsiya - bu harakatni sekin-asta ayrim-ayrim qismlarga ajratib, kerak bo'lsa kadrni to'xtatib hodisa va jarayonlar namoyish qilinadigan uslub bo'lib, uning afzallik tomoni shundaki, biror jarayonning mohiyatini so'z bilan ifoda etib bo'lmaydigan hollarda, ya'ni abstrakt tushunchalarni o'quvchilar tomonidan osonroq tushunib olishlari bilan izohlanadi.

O'quv axborotlarni izlab topish erkinligi bilan (matnni o'qish, uning ustida ishlash, axborotlarning boshqa manbalariga chiqishi va h.k.) elektron darslik an'anaviy darsliklardan farq qiladi. Shu boisdan elektron darslikning yuqorida ko'rsatib o'tilgan xususiyatlariga qarab unga ta'limning interfaol vositasi sifatida qaraladi.

Elektron multimedia an'anaviy darslikka qaraganda o'quv materiallarini namoyish qilish uchun keng imkoniyatlar yaratilgan. Elektron multimediali ta'lim tinglovchilarning ko'proq mustaqil ishlashlari uchun mo'ljallangan didaktik funktsiyalarni bajarish bilan bir qatorda, o'quv jarayoniga qo'yilgan barcha talablarga javob beradi.

Elektron ta'limning bosh maqsadi - asosiy qonun larni tushunishga yordam beradi, oddiy yo'nalishlardagi media axborot tilini o'rganish, o'quvchining badiiy o'sishi, rivojlanishiga hissa qo'shish, gegamatnlarni qabul qilish, o'rganish va malakali tahlil etish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat. Axborot sohasidagi globallashuv yangicha dunyoqarash shakllanishiga zamin yaratmoqda. Zamonaviy bilimlar takomillashgan sari axborotlardan to'g'ri va samarali foydalanish muammosi paydo bo'lmoqda. Hozirgi kunda axborotlarning mazmunini ham, ularni ommaviy axborot tarmoqlari orqali tarqatish usullari va yo'llarini ham nazorat qilishning deyarli imkoni qolmayapti. Demak, bu masalada qandaydir chalkashliklarga, xatoliklarga yo'l qo'ymaslik uchun mukammal tizim zarur bo'ladi. Bu tizim - o'sha axborot tarqatuvchi

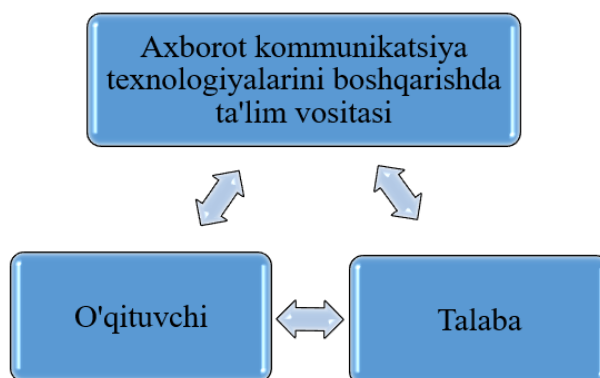
hamda uning iste'molchisi qay darajada bilimli, saviyasi yuksak va ularning birbirlarini to'g'ri anglashi bilan bog'liq bo'ladi. endilikda ayrim mutaxassislar o'quvchi ongida axborotni to'g'ri shakllantirish, ta'bir joiz bo'lsa, uni tizimli ravishda tartibga solish yo'llari izlamoqdalar. Dunyodagi rivojlangan mamlakatlar ta'lim amaliyotida bu sohadagi izlanishlar o'tgan asrning 70-yillarida boshlangan. Bu pedagogika fanida o'ziga xos yo'nalish - media ta'lim paydo bo'lishiga zamin yaratgan.

Pedagog olimlar, mediata'lim - talabalarga beriladigan dars, bilim, ma'lumotning tez, tushunarli va yodda qolarli bo'lishini ta'mirlovchi ta'lim usuli ekanini e'tirof etganlar. Talaba o'qituvchining og'zaki ma'ruzasidan ko'ra, ko'rgazmali vositalardan foydalanib tushuntirishidan ko'proq ta'sirlanar ekan. Ana shunda ular etkazilayotgan mavzuni ko'proq yodida saqlab qoladi. Talabalarda bunday darslarga nisbatan qiziqish yuqori darajada bo'ladi. Demak, deyarli barcha fanlarni o'qitishda bunday ilg'or usuldan foydalanish foydadan holi bo'lmaydi.

Media-ta'lim (ing. media education) - pedagogikadagi yo'nalish, ommaviy axborot vositalari (matbuot, televidenie, radio, kino, video va h.k.) qonuniyatni o'rganadi.

Media-ta'lim o'quvchilarga ta'lim berish jarayonida yangicha usullardan foydalanishni talab etadi. Innovatsion pedagogika - yangi pedagogik texnologiya hisoblanadi, u ommaviy axborot vositalari yordamida o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, tarbiyalashga imkon beradi. Innovatsion pedagogika resurslariga internetdagi ma'lumotlar, televideniya, radio lavhalari, kino, video, audio materiallari kiradi.

Davrimiz taraqqiyotiga hamohang ravishda ilm xazinasini yanada boyib, yoshlarning intellektual salohiyati ortib bormoqda. Axborotlashtirish jarayonida chinakam axborot jamiyati vujudga kelganini izohlashga hojat qolmagan. Shunga yarasha texnologiyalar soni o'sib bormoqda. Bunda tasvir, ovoz va matn tom ma'noda uyg'unlashib, audiovizual madaniyati o'ziga xos ravishda takomillashib bormoqda. Endi undan ta'lim sohasida ham keng foydalanish davr taqozosiga aylandi. Ko'pchilik talabalar gohida noan'anaviy usulda o'tiladigan darslarni qiziqish bilan tinglaydilar. Axborot texnologiyalari yordamida o'tiladigan darslar jarayonida ana shunday usullardan foydalanishga imkon yaratiladi. Bu ta'lim tizimini ham yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Ya'ni, globallashtirish davri hamda unga monand axborotlashgan jamiyatda yosh avlodni to'g'ri tarbiyalash, hayotga tayyorlash, turli axborotlarni qabul qilish, yaxshi va yomonni, oq bilan qorani farqlay olishga o'rganishdir. Mutaxassislar fikricha, ta'lim axborotlashtirishi davlat ta'lim dasturini hayotga tatbiq etishning asosiy vositasi deb e'tirof etish mumkin. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarni boshqarishda ta'lim vositasi misolida axbrotli o'zaro ta'sirni qaraylik:

Ta'limning informatsion va kommunikatsion texnologiyalar bazasidagi vosita, talaba va o'qituvchi o'rtasida informatsion o'zaro ta'sir.

Rasmdan ko'rinib turibdiki, ta'lim jarayonidagi informatsion o'zaro ta'sir strukturasi o'zgarmayapti. Talaba va o'qituvchi uchun o'zaro "Suhbatdosh" paydo bo'lyapti. Talaba va o'qituvchi roli o'zgaryapti, biz bu rollarni qanday o'zgarishini ko'rib chiqamiz.

O'qituvchi. O'quv mashg'ulotining yagona manbai hisoblangan o'qituvchining roli o'zgaradi va u yangi qiyofa oladi bunda pedagog o'quv ma'lumotlarni uzatish uchun, o'quv materiallarni qaytadan aytib berish uchun ortiqcha vaqt sarf qilmaydi. Buning o'rniga ijodiy va boshqaruv masalalarni hal etishga vaqt topadi. Ammo doimiy izlanishda bo'ladi. O'ziga xos va mustaqil fikrga ega, original g'oyalar tashabbuskori. Bilim olish va ta'lim berishda axborotning zamonaviy kommunikatsiyalaridan keng foydalaniradi. Shu jumladan elektron ta'lim imkoniyatlarini qo'llaydi. Jahon ilm-fani yutuqlari haqida axborotga ega analitik tafakkurli shaxs hamdir.

Talaba. O'quv ma'lumotlarning "Istemolchisi" hisoblangan talaba roli ham o'zgaradi. Talaba qidiruvni tanlashi, uni tahlil qilishi va uzatishiga nisbatan murakkabroq qismiga o'tadi. Mustaqil qo'lga kiritilgan o'quv informatsiyasini hayotga tadbiq qilish natijasida ta'lim jarayoniga, ma'lumotni passiv iste'mol qilish darjasidan ma'lumotni faol o'zgartirish darjasiga o'tadi. Boshqacha qilib aytganda, o'quv masalalari mustaqil holda ko'rib chiqiladi, ularni hal qilish taxminlari ishlab chiqiladi, ularning to'g'riligi tekshirilib ko'riladi, xulosa va umumlashtirishlar shakllantiriladi.

Takidlash joizki yangi shariotlarda o'qituvchining vazifasi haqiqatdan o'zgarishga qaramasdan pedagog ikkinchi planga o'tib qolmaydi, baribir uning roli dars olib boruvchi rolida qoladi. Kompyuterda bir olam funksiyalarini bajarish mumkin biroq o'qituvchi tomonidan barcha o'quv guruhini ham, aniq ta'lim oluvchini ham, ta'lim berish va tarbiyalashini boshqarish vazifasini saqlab qoladi. Ma'lumki pedagogning funktsiyasi o'rganilayotgan predmetga va konkret o'quv mashg'ulotini o'tkazish metodikasiga bog'liq.

So'nggi yillarda yangi axborot texnologiyalarining rivojlanishi va tarmoq aloqasidan foydalanishning ko'payishi bilan bilimlarni tarqatishda internet tizimi fundamental rol kasb etmoqda. Tarmoq orqali o'qitishga mo'ljallangan masofali

o'qitish kurslari bugungi kunda keng tarqalmoqda, ular hozir oddiy o'quvchini o'qitishdan diplomli mutaxassisni tayyorlash darajasigacha qo'llanilmoqda. Zero, internet tizimi ta'lim jarayoniga juda katta ta'sir ko'rsata oladigan omil hisoblanmoqda. U o'rganish va tadqiqotlar olib borish uchun ulkan ma'lumotlar omboriga ega bo'lib, ta'lim oluvchi uchun turli mazmundagi ma'lumotlarni yetkazib berishi mumkin. Uning yordamida o'quvchilar bir-biri va o'qituvchilar bilan muloqot qilishlari hamda ma'lumotlardan hamkorlikda foydalanishlari mumkin. Shu o'rinda bir ijodkor sifatida aytishim joizki, axborot bazasini yaratishda eng muhimi ham, mas'uliyatli, ta'bir joiz bo'lsa, mushkul jihati ham shu: axborot yozishda savodli bo'lish!

Elektron o'quv materialini tayyorlash uchun multimediali vositalardan foydalaniladi. Multimediali vositalar deganda esa, bir vaqtning o'zida harakatlanadigan tasvir, videofil'm, animatsiyali grafik obrazlar, matn va tovushlar ustida amal bajarishga imkon beradigan interfaol vositalar tushuniladi. Multimediali o'quv materialini bosma material, tovushli, videoli va animatsion elementlarni o'zida mujassamlashtirgan o'quv materialidan iborat bo'lib, tabiiyki, bu atama kompyuter xotirasidagi yoki disklardagi ma'lumotlarga nisbatan ishlatiladi.

Har bir mashq o'rganilayotgan mavzu mazmunini oydinlashtirish bilan birgalikda o'quvchini yangi bilim va undagi ichki mantiqiy bog'lanishlar bilan tanishtiradi, fan bo'yicha olgan nazariy bilimlarini tizimlashtirib, mustahkamlaydi va o'z mazmunini hayot voqealari bilan bog'lab tushinishga qiziqtiradi.

O'quvchining bilim va malakalarni qanchalik darajada o'zlashtirishi o'quv materialini bayon qilishda foydalaniladigan ko'rgazma vositalarga ham bog'liq. Zero, Y.A.Komenskiy ko'rgazmalilikni «o'qitishning oltin qoidasi» deb bejiz aytmagan.

Ko'rgazma vositalar o'qituvchi uchun o'quvchining bilish faoliyatini boshqarish quroli, o'quvchi uchun bilim manbai, tasavvur, tushuncha, qonuniyat va nazariyani o'zlashtirishga yordam beradigan vosita vazifasini bajaradi. O'quv jarayonida qo'llaniladigan pedagogik dasturiy vositalarga qo'yiladigan talablarga ko'ra bu tasvirlanadigan umumiy axborot hajmining 40-90 % igacha oshirilishi lozim.

Illyustratsiyadan foydalanish, ya'ni rasm, fotosurat va videotasvirlardan foydalanish kompyuterda obyektni o'rganish jarayonini jonlantirib, ta'limning boshqa usullaridan ustunligini ko'rsatadi. Pedagogik dasturiy vositaning namoyish qilish qismi o'quv materialining ma'lum qismlarini ko'rgazmali yetkazib berishga, yangi tushunchalarni tasvirlab tushuntirishga, kuzatish qiyin bo'lgan hodisa va jarayonlarni ko'rsatishga qaratilgan. Namoyish jarayonidagi teskari aloqa o'zlashtirishni osonlashtiradi va o'quvchilar faolligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchilarning o'rgatiladigan material mazmunini tanlashda axborot kommunikatsiya texnologiyalar mazmunidagi bilimlar bilan cheklanilmasligi, fan mutaxassislari uchun umumiy bo'lgan invariant qism hamda

alohida o'quv fanlaridagi imkoniyat va ehtiyojlardan kelib chiqadigan variantli qismdan iborat bo'lishi lozim. Bugungi kunda mamlakatimizda ko'plab gazeta, jurnal, axborotnoma-byulleten, radio, televideniy, axborot agentliklari, internetda veb-saytlar faoliyat ko'rsatmoqda. Ulardan ta'lim sohasida qanchalik samarali foydalana olsak, mediata'lim shunchalik takomillashadi, albatta.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Informatsionnie i kommunikatsionnie texnologii v obrazovanii: uchebno-metodicheskoe posobie / I. V. Robert, A. YU. Kravtsova; — M.: Drofa, 2008 g.
2. Begimqulov U.SH. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Abduqodirov A., Pardaev A. Masofali o'qitish nazariyasi va maliyoti. Monografiya. –T.: Fan, 2009.